

Var Foucault blevet stående ved disse almene videnskabsteoretiske overvejelser, havde han næppe fået det store publikum, som han fik i 1970'erne og 80'erne. Han udgav her en række bøger – om galskabens historie, om det moderne fængselsvæsens historie og om seksualitetens historie – hvor han forbandt stor historiografisk kunnen med et overordentligt originalt blik for sammenhænge, ingen andre havde haft sans for.

Mentalitetshistorie

Som historiograf kan Foucault minde om repræsentanterne for den såkaldte Annalesskole. I slutningen af 1920'erne havde franskmændene Marc Bloch (1886-1944) og Lucien Febvre (1878-1956) grundlagt tidskriftet *Annales d'histoire économique et sociale* (Annaler for den økonomiske og sociale historie), der skulle blive rygraden i skolens arbejde. Karakteristisk for den er dens bestræbelse på at forbinde historieskrivningen med en række samfundsvidenskaber (sociologi og økonomi) og fokuseringen på *histoire structurale* (den strukturelle historie) i modsætning til den traditionelle historiografis koncentration omkring *histoire événementelle*, altså begivenhedshistorie. Betegnelsen *histoire structurale* bør dog ikke forlede til at tro, at det er den strukturelle lingvistik's grundideer, der her overføres på historieskrivningen. Struktur blev opfattet mindre metafysisk og mere i forlængelse af dagligsproget. Der var heller ikke påstande om, at individerne var hjælpeløse håndlangere for strukturer, der så at sige handler af sig selv.

Fra 1960'erne blev Annalesskolen udgangspunkt for, hvad der er blevet kendt som mentalitetshistorie, en historieskrivning, der fokuserer på forskydninger i mentaliteter i historien. Ganske vist er mentalitetsbegrebet her tænkt som en kollektiv størrelse, men stadig uden anti-humanistiske implikationer.

Hannah Arendt

I 1951, da den kolde krig var ved at blive glødende med Koreakrigen, udgav den jødiske tysk-amerikanske filosof Hannah Arendt (1906-1975) *The Origins of Totalitarianism*, som straks gjorde hende kendt. Værket er

Hannah Arendt (1906-75) tysk-amerikansk filosof og samfundstænkner – som altid med en cigaret. En af det tyvende århundredes mest originale samfundstænkere. Fik bl.a. Sonningprisen 1975.

ULLSTEIN

et ambitiøst forsøg på at identificere, hvad totalitarisme er, og hvordan den historisk opstår. »Totalitarisme-genren« var ikke ukendt på dette tidspunkt, hvor ikke mindst Poppers *The Open Society and its Enemies* i nogle år havde kridtet banen op.

Arendts bestemmelser af totalitarismen (hvorunder hun regner såvel nazismen som stalinismen) er på en række områder anderledes

end Poppers. Han hævdede fx, at totalitarismen har været den vanlige styreform siden antikken og det åbne samfund undtagelsen. Arendt gør opmærksom på – hvad der ikke tillægges vægt hos Popper – at der er forskel på autoritære og totalitære styreformer. Et autoritært styre vil som regel aldrig blande sig i privatlivet, men kun interessere sig for den offentlige sfære, hvorimod totalitarismen vil være altdækkende og herunder også slette adskillelsen mellem privat og offentligt. Samtidig hævder hun, at totalitarisme kun er mulig i den moderne verden. Der er, siger hun, sammenhæng mellem antisemitisme, imperialismen, moderne teknologi og totalitarisme.

Helt overordnet er totalitarisme altså et system, der ikke blot principielt eliminerer adskillelsen mellem det private og det offentlige, men også systematisk udrydder ethvert offentligt rum. Den har dermed som konsekvens – og hensigt – en altgennemtrængende negation af enhver handlemulighed og enhver tænkelig knægtelse af individualiteten. Totalitarismen er for hende »det radikalt onde«, et system, der gør det enkelte menneske overflødigt og fuldkommen ligegyldigt. Ondskaben i det totalitære system er imidlertid samtidig egentlig blottet for menneskelige motiver eller rettere frikoblet fra og selvstændiggjort over for sådanne motiver.

Da totalitarismen eliminerer ethvert offentligt rum eller enhver offentlighed, udelukker den samtidig politik. Det skulle blive et tema, som hun genoptog i værket *The Human Condition* (Menneskets vilkår) fra 1958. Op imod en lang tradition hævder hun her, at der må skelnes mellem arbejde (*labour*), fremstilling (*work*) og handling (*action*).

Arbejde (*labour*) er de aktiviteter, hvorigennem vi som biologiske væsener opretholder livet: fødeproduktion, madlavning, yngelpleje etc. Det vigtige er her, at med arbejde skabes ikke nogen verden, men livet reproduceres. Her er vi i verden, men har ingen verden.

I fremstillingsprocesser (*work*), hvis resultat er produkter, der ikke umiddelbart konsumeres (fx huse), bygger vi en fysisk stabil verden op, der har længere varighed end den enkeltes liv, en stabil og varende verden, som er nødvendig for menneskelige væsener, der lever så kort og er så sårbare og underlagt uoverskuelige vilkårligheder. Det er i kraft af fremstilling (*work*), der udfoldes af mennesket *qua homo faber*, at der overhovedet findes kultur. Men adskiller arbejde og fremstilling sig således radikalt, hvad angår verdensforholdet, så er de fæl-

les om a
sagstvar

Herfr
– sig. De
get, som
tur. End
mer ogs
ler – og
Det kar
forløb,
delige.

løfte og

Kun
Arendt

Det

frihed

re et of

kan ek

lelse e

hørt. I

men. I

derne

– er vi

del fo

roligt

ved fi

ne »a

blem

at de

Al

ell

kons

den

han

ligt

ler l

svæ

les om at være styret af en instrumentel logik, der er domineret af sagstvang.

Herfra adskiller den tredje komponent – nemlig handling (*action*) – sig. Den er i modsætning til de to andre altid intersubjektiv, altså noget, som foregår mellem mennesker og ikke mellem menneske og natur. Endvidere er den ikke kun bundet af instrumentel logik. Her kommer også normer, motiver, følelser osv. ind som vigtige. Når vi handler – og kun når vi handler – skaber vi et offentligt rum, et politisk felt. Det karakteristiske for handlinger er, at de er uforudsigelige i deres forløb, uoverskuelige i deres konsekvenser. Endvidere er de uomvendelige. Fundamentalt er der kun to stabilisatorer i dette felt, nemlig løfte og tilgivelse.

Kun når vi handler med eller mod andre mennesker, hævder Arendt, er vi frie. Frihed er udelukket i både arbejde og fremstilling.

Det offentlige rum, hvor der kan handles, er således politikens og frihedens felt. Hun insisterer imidlertid også på, at for, at der kan være et offentligt rum, må der også være et privat, og at det offentlige kun kan eksistere, når og hvor der også er et privat rum. Hvor denne adskillelse er borte, eller hvor det offentlige ikke eksisterer, er politikken ophørt. Dette var jo som nævnt en af karakteristikkene af totalitarismen. Men i *The Human Condition* peger hun også på, at der i den moderne verden – og *de facto* støttet af både liberalismen og socialismen – er ved at ske en større og større indskrænkning af politikken til fordel for administration og forvaltning. Logikken fra arbejdet er stille og roligt ved at ekspandere til hele det menneskelige aktivitetsfelt. Her ved fremmes institutionalisering på bekostning af den frie og spontane »*acting in concert*«, handling i fællesskab. Som hun skriver: »Problemet med de moderne adfærdsteorier er ikke, at de er forkerte, men at de tværtimod kan blive sande.«

Arendts synspunkter var ikke bare originale, hun satte sig også mellem stolene: radikal kritik af socialismen, ingen veneration for konservatisme og skepsis over for liberalismen. Hendes påpegning af den radikale forskel på arbejde og fremstilling på den ene side og så handling på den anden skulle imidlertid blive noget, det var vanskeligt at komme uden om, hvad enten man var socialist, konservativ eller liberalist. En af dem, der lod sig inspirere – om end han har haft svært ved at give udtryk herfor – var Jürgen Habermas.